

A népi hosszúfurulyák történeti-néprajzi, forráskritikai vizsgálata

A dunántúli pásztorok unikális hangszertípusa a hosszúfurulya,¹ amely jelen öt ujjnyílásos formájában más népcsoportok köréből nem ismert, ezért látszólag egy etnikus specifikum vagy pontosabban lokális specifikum (*couleur locale*) népi hangszernek tekinthető.² A hagyományos kultúra használatából az 1960-es évekre gyakorlatilag eltűnt a hosszúfurulya, de az 1970-es években más népi hangszerekkel együtt, a revival jellegű táncház-mozgalom újra felfedezte és azóta is népzenei iskolákban és népzenei táborokban oktatják a használatát. Ezzel összefüggésben 2017-ben a hangszertípust a Magyar Értéktárba történő felvételre is felterjesztették, ezért különösen fontos, hogy ismereteink a hangszer történetéről folyamatosan aktualizálódjanak.³

A recens néprajzi analógiák kultúráközi összehasonlító vizsgálatához, illetve a recens anyagból kiinduló visszatekintő vizsgálatok és az archív forrásokból kiinduló önálló elemzések elvégzéséhez a történeti néprajz módszerének alkalmazása tűnik a legcélravezetőbbnek.⁴ Egy történeti-néprajzi, forráskritikai áttekintésre már csak azért is szükség van, mert a dunántúli hosszúfurulyatípusok történeti háttérével igen kevés szakmunka foglalkozott, és a hagyományörző népzeneészek, a szomszéd népi kölcsönzések és interetnikus kapcsolatok figyelmen kívül hagyásával a dunántúli hosszúfurulya eredetét kizárólagosan az ókori magaskultúrák körében keresgélnek. Ennek eklatáns és sajnálatos példája Juhász Zoltán „A magyar népzene helye Eurázsia és Amerika népzenei kultúráinak térképén” című, 2014. június 20.-án elhangzott, akadémiai székfoglaló előadása, ahol egy az egyiptomi késői predinasztikus korszak időszakából származó palettán látható hangszerábrázolásban, a dunántúli hosszúfurulya hangszertípus őseit véli felismerni.⁵

Holott a térségből magrés hosszúfurulya típusok előfordulása sem a múltból, sem a jelenből nem adathozható, ezzel szemben a peremfurulyák ábrázolása már az V. dinasztia (Kr. e. 2563–2423) időszakától folyamatosan fellelhető.⁶ Ezért a szakértők körében nincs kétség afelől, hogy a késői predinasztikus korszak Nagada IIc/d vagy IIIa korszakára datált (Kr. e. 3200–3000) oxford paletta⁷ furulyás zenész ábrázolásán egy a napjainkban is használatban levő, peremfújós nád hosszúfurulya típus látható.⁸

¹ A témakör kutatása és a tanulmány az OTKA/NKFI 139575 projekt támogatása keretében történt

² MNL 1. 1977: 742–743.

³ <https://www.hungarikum.hu/hu/content/hosszifurugla-n%C3%A9pi-hangszer> (Letöltés: 2024. 03. 07.)

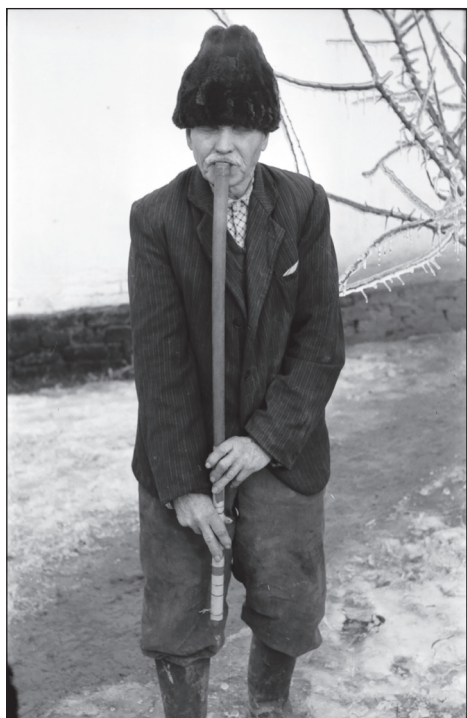
⁴ Vargyas 1961: 8–11.

⁵ „Seth, the flutist shepherd” <https://www.mma.hu/nepmuveszet-neprajz1/-/event/10180/juhasz-zoltan-a-magyar-nepzene-helye-eurazsia-es-amerika-nepzenei-kulturainak-terkepen> (Letöltés: 2024. 03. 07.) ill. (Juhász 2015, 120).

⁶ Hickmann 1961: 114–115.

⁷ Egyéb elnevezései: kis hierakonpoliszi, Két kutya-, Ashmoleanpaletta.

⁸ NGDMI 2. 1984: 751–752.

1. kép. Hosszúfurulyán játszó pásztor. Zádor, Baranya megye, 1961. MTA-BTK ZTI Népzene és Néptánc Gyűjtemény NZ 4860.

Ráadásul Juhász később publikációiban is megjelenő azon ikonográfiai értelmezése, – miszerint a képen kecskenyájra támaszkodó ragadozó állatok és Széth isten, a viaszályok szítója láthatók, s ezen ellentétes erők összeecsapása a juhait kereső pásztor témájával és a székelyeknél a téli napfordulón használatos, a fényt hozó Gyermek születését ünneplő betlehemes játékkal hozható összefüggésbe, – sem állja meg a helyét.⁹ Mert a Nehen¹⁰ templomának „nagy fogadalmi letét” néven emlegetett tárgyleletei között található, a szemfesték szétörzölésére szolgáló oxford palettán egy sakálmászkos vadász¹¹ látható vadon élő kutyákkal, és a szimbolikus tartalmú események vagy a mitologikus- vallásos előadások jelenete arra utal, hogy minden teremtmény, amely az életben harcol egymással és szétépi egymást, a halálban egyggyé válik.¹²

A történeti anyag megfelelő szintű forráselemzése és tárgymorfológiai vizsgálata lehetővé teszi a hangszertípusok tér- és időbeli elterjedésének feltárását. Ezért egy komparatív tárgymorfológiai vizsgálat, amely jól dokumentálható történeti és

kellő számú recens regionális adatra támaszkodik, és a történeti források által feltárt interetnikus érintkezéseket is figyelembe veszi, felvetheti a tárgymorfológiai egyezésekből adódó történeti kapcsolatok lehetőségét. Ez azonban semmiképp nem jelenti azt, hogy a történeti anyag ábrázolásain fellelhető látszólagos vagy vélt hasonlóságok, önmagukban is messzemenő következtetések levonására alkalmasak lennének. Példának okáért, amikor a mezopotámiai hangszerábrázolások ikonográfiai tárgyú értelmezésénél, egy az akkád időszakból (Kr. e. 2350–2170) fennmaradt 3,2 cm x 2,2 cm nagyságú hengerpecséten látható, vélelmezhetően valamely fúvós hangszert tartó, kb. 1 cm-es „sumér pásztor” zenészábrázolásánál, ahol a szerző a „hangszer tartása alapján” szintén a magyar hosszúfurulya őseit véli felismerni.¹³ Ennek okán az ábrázolás analógiájaként a „gyimesi farkasúzó pásztorokat” hozza fel példaként. Holott amint azt a korábbi

⁹ Juhász 2015: 120.

¹⁰ A görög korban Hierakónpolis.

¹¹ Anubisz-kultusz.

¹² Davis 1992: 78.

¹³ Juhász 2017: 120.

2. kép. Hosszúfurulyán játszó Anubisz sakálmaszkos vadász ábrázolása az Oxfrod palettán (Kr. e. 3200–3000). Hickmann 1961. nyomán.

3. kép. Fúvós hangszeren játszó zenész ábrázolása egy akkád hengerpecséten. (Kr. e. 2350–2170). Rashid 1984. nyomán.

kutatások már megállapították, a hengerpecséten az ún. Etana-eposz egy jelenetét, a meddőséget megszüntető „szülés füve” megszerzésének heroikus küzdelmét ábrázolták egy tancélú állatmesével.¹⁴ Összességében az akkád időszak hengerpecséten látható hangszerábrázolását illetően szintén megállapítható, hogy mivel a térségből sem a múltból, sem a jelenből a magrés hosszúfurulya típusok jelenléte nem adathozható, ezért a képen látható hangszertípus nagy valószínűséggel szintén a már említett ókori egyiptomi ábrázolásokon megjelenített és az ókori nyugat-ázsiai kultúrákban is elterjedt, illetve Észak-Afrikában, a Közel-Keleten és a Balkánon fennmaradt peremfúvós hosszúfurulya típusokkal hozható összefüggésbe.¹⁵ Ráadásul a hengerpecsét kis mérete miatt, teljes bizonyossággal még az sem állapítható meg, hogy ajak vagy nyelvcsip típusú hangszert ábrázoltak, mert ez utóbbiak jelenléte az óbabilóniai időszaktól (Kr. e. 1950–1530) kezdve az asszír időszakon át (Kr. e. 704–681) egészen napjainkig adathozható.¹⁶

A hosszúfurulyát ábrázoló ikonográfiai adatok összehasonlító elemzése már csak azért is problémás, mert a dunántúli hosszúfurulyáról nem maradt fenn ábrázolás.

Aminek a játékmódja nagyon jellegzetes, mert a hosszú furulyán csak felemelt fejjel és kinyújtott karral állva, esetleg fekve lehetett játszani. Bikkessy-Heinbucher Józsefnek a magyarországi viseleteket bemutató színes rézmetszetei közül az 1810-es évekből való, a „Túróc Vár Megyei havasi juhász” című képen egy az átlagos pásztorfurulyáknál hosszabb, de arányaiban a 850–1000 mm hosszúságú hosszúfurulya méretét el nem érő, felső állású szélcsatorna-nyílásos magrésfurulya látható, ami a nyugat-európai magrésfurulyák jellegzetessége.

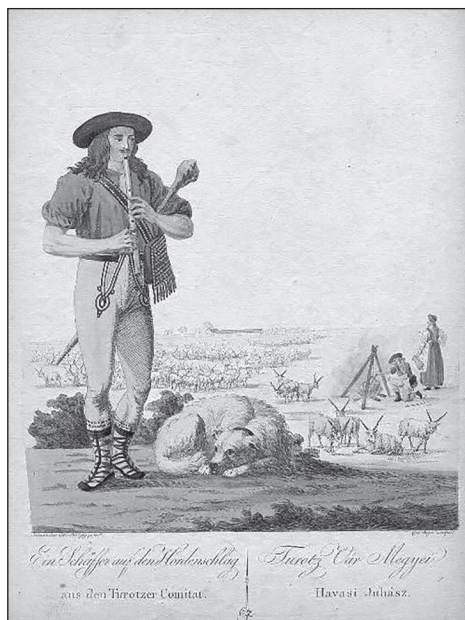
Ezzel szemben a múzeumi gyűjteményekben található magyar hosszúfurulyák szélcsatornanyílása az ujjnyílásokkal ellentétes oldalon van kialakítva.¹⁷ Az európai furulyatípusok komparatív vizsgálata során felvetődött annak lehetősége, hogy a kelet-

¹⁴ Gressmann 1926: 235.; ill. Langdon 1932: 1–56.

¹⁵ Rimmer 1969: 19.

¹⁶ Rashid 1984: 90–122.

¹⁷ Brauer-Benke 2012: 243–244.

4. kép. „Túróc Vár Megyei havasi juhász”.
Bikkessy-Heinbucher 1810.

európai négy-hat ujjnyílásos, alsó szélcsetorna-nyílásos magrés-furulyatípusoknak valamelyik nyelv- vagy ajakrés-furulyatípus lehetett az őse, vagy adhatta az ötletet a típus kifejlődéséhez.¹⁸ A mari népcsoport *shiáltysh* elnevezésű ajakrésfurulya típusának szélcsetorna-nyílása jellemzően alsó állású, ezért abba egy dugó behelyezésével, alsó állású magrés-furulyatípust kapunk. Ezzel kapcsolatban, ahogy arra már Domokos Pál Péter is rámutatott, a mari *shiáltysh* ajakrés furulya elnevezés rokonítható lehet a csángók *szültü* magrésfurulya elnevezésével.¹⁹

A vélhetően valamilyen furulyatípust jelölő *sültü* kifejezés régiségét mutatja, hogy „Süvöltő” helységnevet már 1321-ből Békés megyéből ismerjük.²⁰ A Schlagli szójegyzékben mint „fistula–siuelte–süvöltő” szintén szerepel.²¹ Az etimológiai kutatások alapján a csángó *szültü* a Schlagli szójegyzékben szereplő „fistula–siuelte–süvöltő” *síp* elnevezéshez hasonló-

an, a szláv *pístyela* elnevezéssel rokonítható.²² A szlovák nyelvben a kisebb méretű, hat ujjnyílásos magrésfurulyák elnevezése *píšťaly*, amely a lengyel *piszcalki* szóval is rokonítható és a *fujara* elnevezés a Zólyom megyei Gyetva-(Detva) környékén honos, kiegészítő fúvókával ellátott, három ujjnyílásos, magrés hosszúfurulyát jelöli.²³

Ezzel összefüggésben a Dunántúlon általánosságban a *furulya/furugla* hangszerelnevezést csak az öt ujjnyílásos hosszúfurulyára használták, mert a hat ujjnyílásos rövid furulyák elnevezése a *tilinkó* volt.²⁴ Ez utóbbi elnevezés „Tielinka” formában, az ujjnyílás nélküli felhangfurulyák terminusaként, először Franz Joseph Sulzer osztrák történész és nyelvész 1781-es munkájában szerepel.²⁵ Első hazai leírása 1784-ből, Baróti Szabó Dávid Kisded Szó-tárából „furullya, furuglya, síp. Füz-fa tilinka” jelentéssel ismert.²⁶ A *tilinkó* alak Ravazdy András bihari nemes 1791-es méhészeti művében, a „Méh-tolmács” Toldalékában szereplő versben jelenik meg „tillinkóddal”

¹⁸ Moeck 1969: 41–73.

¹⁹ Domokos 1963: 282.

²⁰ Györffy 1972: 512.

²¹ Szamota 1894: 85.

²² MNySz 5. 1870: 836.

²³ Elschek 1983: 165.

²⁴ Bátty 1936: 30.

²⁵ Sulzer 1781: 419.

²⁶ Baróti Szabó 1784: 234.

formában.²⁷ Az etimológiai vizsgálatok alapján a *tilinka* kifejezés a *tilinkó* egyik változata, bizonytalan eredetű, a magyar nyelvterület középső és keleti részén élő nyelvjárási, valószínűleg hangutánzó szó, ami a magyar és román nyelvben is nagyjából azonos időben, a 18. század végén bukkan fel.²⁸

Az etimológiai vizsgálatok alapján a *furulya* szavunk erdélyi nyelvjárási hangutánzó eredetű szó, amely a vlach pásztorok nyelvéből terjedt el, és valószínűsíthetően Petőfi Sándor révén került be az irodalmi nyelvbe, de emellett az északi és keleti területekről származó *fujera*, *furoja* változat szlovák változata is rokonítható elnevezés.²⁹ Ami felveti annak a lehetőségét, hogy a fúvótoldalékos szlovák *fujara* és a dunántúli *hosszúfurulya* a látszólagos morfológiai különbségeik ellenére, valamiképp rokoníthatóak egymással. Szintén a *furulya* szó vlach eredetét támaszthatja alá, hogy változatai a Balkánon és a Kárpátok területén élő népcsoportok köréből egyaránt adathozhatóak, úgymint az albán *fyell*, a szerb *frula*, a román *fluier*, és a ruszin *floyára*.³⁰ A románoknál szinte az egész nyelvterületen ismert a *fluier* és annak képzős alakjai, amelyek a magrés- és a peremfurulya-típusok megnevezésére egyaránt használatosak.³¹ A Keleti-Kárpátokban élő ruszinok *floyara* elnevezésű hangszere egy 60 cm hosszú, 6 ujjnyílásos peremfurulya, egyéb elnevezései a *fluyara*, *fuyara*, *frylka*, *frelka*, *floyarka*, *frelya*.³² Görögországban a vlachok alcsoportjai, az arománok és a meglenorománok körében a hat ujjnyílásos peremfurulyák elnevezése a *floyéra* és annak névváltozatai, mint a *floéra*, *flouyiéra*, *flouéra*, *fióra*, *flióros*, *fráouró*.³³ Összességében a felsorolt albán, szerb, román, ruszin és görög elnevezések egyaránt rokoníthatónak tűnnek a magyar *furulya* szóval, amelyet az ukránok görög–román eredetűnek, a magyar nyelvészek viszont román átvételnek tartanak, ugyanis az etimológiai szófejtések alapján a román *fluier*, *fluieră* (pásztorsíp) szóra vezethető vissza, amely hangutánzó eredetű.³⁴ A *fluiera* (füttyöl, süvít) igével kapcsolatos és a magyar *furulya* alak úgy jött létre, hogy előbb a szóeleji mássalhangzó-torlódás hangzócserével (flu–ful) oldódott fel, majd a „l” és „r” hangok helyet cseréltek, végül az „l” palatalizálódott, viszont a tájnyelvekben gyakori *furugla* „g” elemére a nyelvészet szerint nincs kielégítő magyarázat.³⁵ Nem kizárt hogy a „g” elem a *furulya* terminus eredetileg hangutánzó jellegéből adódhat, amire jó példa lehet Gvadányi József „Dónishoz” írt levelezésének 20. oldalán található bejegyzése: „Inkább addig flótán otthon furugláltál”.³⁶

A leginkább temetések során használt *floyarán* játszó ruszin pásztorok dúdolással kísérik játékukat, amivel burdon-háttérhangot képeznek, ez a gutturális mormogással kísért furulyajáték-technika a Kárpát-medencéből, Törökországból és Észak-Afrikából

²⁷ Csinálóssi Ravazdy 1791: 342.

²⁸ TESz 3. 1976: 918.

²⁹ TESz 1. 1967: 992.

³⁰ Brauer-Benke 2014: 93.

³¹ Alexandru 1956: 72.

³² Khotkevych 2018: 306–309.

³³ Anoyanakis 1979: 149.

³⁴ TESz 1. 1967: 992.

³⁵ Uo.

³⁶ Gvadányi 1834: 20.

egyaránt adatolható.³⁷ Az albán etimológiai vizsgálatok alapján az albán *fyell* elnevezés vagy a *frymë* (lélegzet), vagy a „feee” fúvást utánzó onomatopoeitikus kifejezésből eredeztethető.³⁸ Mivel a nyelvészek általában elfogadják, hogy a vlachok nyelve, az aromán nyelv a Dunától délre, a Duna és a Balkán-hegység közötti régió keleti részén vagy a Pindosz-hegységben és Albánia déli részén keletkezett, úgy, hogy legkésőbb a 10. században elsőként vált le a protoromán nyelvről, mindez összességében szintén alátámaszthatja a furulya hangszernevünk vlach eredetét.³⁹

A magréses kialakítású hosszúfurulyáknak magyar nyelvterületen két típusa is fennmaradt: a kevésbé ismert három ujjnyílásos típus és a táncmuzsika zenészek által újraélesztett öt ujjnyílásos típus. A magrés hosszúfurulyák régebbi változatai csak 3 ujjnyílással rendelkeznek, amely típusból eddigi ismereteink szerint mindösszesen három példány maradt fenn. Egy kőrisfából készült, az 5 ujjnyílásos típusoknál robosztusabb, 1105 mm hosszúságú, 3 ujjnyílásos hosszúfurulya a miskolci Herman Ottó Múzeum történeti gyűjteményében található, amely a leltárkönyvben is megörökített „hagyomány szerint Angyal Bandi furulyája volt”.⁴⁰ A másik két bodzafából készült, és ilyenformán az 5 ujjnyílásos típusoktól, csak az ujjnyílások számában különböző hangszer a Néprajzi Múzeumban található. A Brinza Mária által, a Mátra területén 1893-ban gyűjtött, 912 mm hosszúságú, 3 ujjnyílásos, hosszúfurulya alsó vége, az 5 ujjnyílásos típusokra jellemző, nyolcszögű hasáb formára van faragva.⁴¹ A Herman Ottó által 1895-ban Somogyban gyűjtött, 1060 mm hosszúságú, 3 ujjnyílásos hosszúfurulya felépítését tekintve egyértelműen rokonítható a Dunántúlra jellemző, vagy a jelek szerint a 20. századra csak ott fennmaradt, 5 ujjnyílásos hosszúfurulyákkal.⁴²

Valószínűsíthetően a hangszertípus használói már a 19. század végén kihalhattak, mert 3 ujjnyílásos hosszúfurulyáról nem készült hangfelvétel. Szlovákia északi részén szintén a 19. század óta adatolható a 3 ujjnyílásos hosszúfurulya típus jelenléte.⁴³ A helyi elnevezése a *pišťala* vagy *fujarka* (kis fujara). A szlovák 3 ujjnyílással rendelkező magrés hosszúfurulyák több méretben is készülhetnek, amelyek közül a nagyobbak rokoníthatók a magyarországi 3 ujjnyílásos hosszúfurulyákkal. Ebből kifolyólag a 3 ujjnyílással rendelkező hosszúfurulya egy régi, a magyar néphagyományból már kivészett furulyatípus, amely hangszertípusról a Kárpátok északnyugati területéről, illetve Borsodból és Somogy megyékből maradtak fenn bizonyítható adataink.⁴⁴ A hangszertípus elterjedésében szerepük lehetett a szlovák és lengyel pásztoroknak, akiknek a magyar pásztorokkal való kapcsolata a tárgyi kultúra és a szókincs területein egy-

³⁷ Brauer-Benke 2012: 245–246.

³⁸ Sokoli 1958: 36.

³⁹ Kramer 1986: 217–247.

⁴⁰ Brauer-Benke 2012: 243.

⁴¹ <https://gyujtemeny.neprajz.hu/neprajz.01.01.php?bm=1&as=96895&l=1&kv=2101585> (Letöltés: 2024. 03. 07.)

⁴² <https://gyujtemeny.neprajz.hu/neprajz.01.01.php?bm=1&as=96984&l=1&kv=2101585> (Letöltés: 2024. 03. 07.)

⁴³ Elschek 1983: 151.

⁴⁴ Herman 1895: 10.

5. kép. Szlovák fujarás. PhDr. Pavol Svetoň felvétele, Východná, 2009. https://hu.wikipedia.org/wiki/Fujara#/media/F%C3%A1jl:Fujarista_Folk%C3%B3rny_festival_V%C3%BDchodn%C3%A1.JPG.

mérő, amely típus semmilyen történeti kapcsolatban nem áll a szlovákiai *fujarákkal*, azonban felépítésében rokonítható azzal.⁵⁰ A fúvótoldalékos furulya típusok egymástól független kialakulása, valószínűleg a mély hangú furulyák igényével magyarázható.

aránt kimutatható.⁴⁵ A szlovák *fujara* fúvótoldalékos furulyatípus a Zólyom megyei Gyetva környékén terjedt el és Herman Ottó is megemlíti, de azon megjegyzését, miszerint használóit, a „gyetvai leáldozásba induló népsziget” lakóit, hercegovinai eredetű telepeseeknek tartja, akik Mátyás király idején érkeztek volna a Kárpát-medencébe, igazából máig nem sikerült értelmezni.⁴⁶ A *fujara* legkésőbb a 17. században alakulhatott ki, és valószínűsíthetően a klasszikus zenében használt basszus blockflöte és a fagott mintájára alakították ki a fúvótoldalékot rajta.⁴⁷ Az eddigi adatok tükrében a fúvótoldalékos *fujará*-nak nincs párhuzama a környező népek körében. A fúvótoldalékos *fujara* a korábbi formának tekinthető 3 ujjnyílásos hosszúfurulyából fejlődhetett ki, valószínűsíthetően a klasszikus zenében használt aerofon hangszerek fúvótoldalékának mintájára. Az újítást magyar nyelvterületen nem vették át, mert itt az egy oktávnyi háromlyukas hangsort plusz két ujjnyílás kialakításával egy nagy szekundnyit tudták bővíteni, és a 4. és 5. ujjnyíláson játszott vibrátóval a dallam záróhangját és kvintjét is díszíteni tudták.⁴⁸ Más kutatók szintén arra jutottak, hogy a *három ujjnyílásos hosszúfurulya* és a szintén 3 ujjnyílásos fúvótoldalékos *fujara* azonos hangszertípusnak tekinthető.⁴⁹ A *fujara* azonban csak Európában rokontalan, mert az Indonéziához tartozó Flores szigeten is elterjedt, egy 5 ujjnyílásos fúvótoldalékkal ellátott furulya, a *foi*

⁴⁵ Kniezsa 1934: 62–73.

⁴⁶ Herman 1899: 270–271.

⁴⁷ Elschek 1983: 164.

⁴⁸ Juhász 2001: 425.

⁴⁹ Leng 1967: 98.

⁵⁰ Collaer 1979: 114–115.

Belső- és Délkelet-Ázsiából, a Kárpát-medencéből, Nyugat- és Kelet-Afrikából, illetve Melanéziából egyaránt adatolható a hosszú furulyatípusok jelenléte, holott azok nem hozhatók történeti kapcsolatba egymással. A jelenség az üstdobok elterjedéséhez hasonlóan a mély hangok iránti általános igénnyel magyarázható, ami valószínűsíthetően a prenatális időszakban hallott hangokkal hozható összefüggésbe.⁵¹

Magyar nyelvterületen a Dunántúlról ismert a hosszúfurulyák másik, 5 ujjnyílásos változata. Ezt a típust viszonylag jobban ismerjük, mert a rajta való játékmódról az 1960-as évekig több hangfelvétel is készült, illetve a múzeumok anyagában több példánya is fennmaradt. Az ujjnyílások 3+2 felosztásában a felső három ugyanolyan funkciót tölt be, mint a 3 ujjnyílásos típuson. A népzene kutatások kimutatták, hogy az 5 ujjnyílással rendelkező hosszú furulyán játszott diatonikus vagy pentaton dallamok előadásához csak a felső három ujjnyílást használják és a negyedik ujjnyílást játék közben végig befedve tartják.⁵² Az általános vélekedés szerint a hosszú furulya elterjedési területe Tolna, Baranya, Somogy és Zala megyék.⁵³ Azonban a múzeumok hangszeranyagát átvizsgálva ennél nagyobb elterjedéssel kell számolnunk, mert az adatok áttekintése azt mutatja, hogy az eddigi vélekedéssel ellentétben a hangszer típus ismert volt Vas és Veszprém megyékben is. Valószínűsíthető, hogy ennél nagyobb, északi irányú elterjedéssel is számolhatunk, amit a szakirodalom által eddig figyelmen kívül hagyott, a budapesti Néprajzi Múzeum gyűjteményében található Hont megyei Egyházasmarrótról való hosszú furulya adat is bizonyít.⁵⁴ Eme Békefi tanulmánya a hangszer típus Veszprém megyei elterjedtségét is tanúsítja.⁵⁵ Illetve Mátray Gábor az 1820-as évekből számol a hosszú furulya felvidéki elterjedtségéről: „Somogy, Gömör, Nógrád, Hont, Zolnyom és több felső megyékben jelenleg is oly hosszú, hogy a pásztorok bot gyanánt használhatják. Hangjuk mély, csendes és ábrándozásra indító. A rövidebbek élesebb, magasabb hangzatúak.”⁵⁶

A bodzafából készített hosszúfurulyák átlagos hossza 850-1000 mm között van, mert a hangszer hosszát hagyományosan a készítője saját kezét alapul véve mérte ki, amely nyilvánvaló eltéréseket okozhatott.⁵⁷ A hosszúfurulya mérete három-négy sukk hosszú. Egy sukk főleg az ácsok, asztalosok és kovácsok által használt vidékenként változó hossz mérték, amely a két ököl és a kinyújtott összeérő hüvelykujjak együttes hosszával egyenlő.⁵⁸ A hosszúfurulyákat a hosszuk miatt, olykor három darabból, csapszerkezettel illesztik össze.⁵⁹ Mivel a néprajzi gyűjteményekben fellelhető 32 hosszúfurulyából csak kettő csapos szerkezetű kérdéses, hogy korábban ez a megoldás mennyire lehetett elterjedve. Nem kizárt, hogy elkészítésüknél egyéb furulyatípus szolgálhatott mintául, mint a Nyugat-Európában a barokk időszakában elterjedt a finomhangolást lehetővé tevő, csapos illesztésű magrás furulyák vagy a bolgároknál

⁵¹ Parncutt 1989: 51.

⁵² Sárosi 1998: 91.

⁵³ Sárosi 1998: 89.

⁵⁴ Brauer-Benke 2012: 248.

⁵⁵ Békefi 1978: 399–400.

⁵⁶ Mátray 1984: 305.

⁵⁷ Herman 1895: 10.

⁵⁸ Malonyay Dezső 1911: 236.

⁵⁹ Sárosi 1998: 91.

6. kép. Magrés hosszúfurulyán játszó magyar pásztor. Zádor, Baranya vármegye. MTA-BTK ZTI Népzene és Néptánc Gyűjtemény: NZ 4856.

7. kép. Peremfűvös hosszúfurulyán játszó kabard zenész. Kabardföld, Oroszország. AMIPIU 1975. nyomán

használt, *duduk* elnevezésű három részből összeállítható, csapos illesztésű hosszúfurulya típus. Ez utóbbin 7 felső állású, 1 alsó állású ujjnyílás és változó számú alsó és oldalsó állású egyéb hangnyílás található.⁶⁰ A bolgár *duduk*-nak öt ujjnyílásos változata is van, de eltérően a magyar hosszúfurulyától az ujjnyílások elosztása nem 3+2, hanem 2+3.⁶¹ Romániában Bukarest környékén ugyanezt a 2+3 ujjnyílással rendelkező magrés hosszúfurulya típust nevezik *kaval*-nak. A moldvai csángók körében szintén elterjedt az 5 ujjnyílásos *kaval* elnevezésű hosszúfurulyák használata, amelyeken az ujjnyílások elosztása 3+2-es, ami a dunántúli hosszúfurulyákhoz hasonló. Azonban a hangsora a román *kavallal* rokonítható, ezért a hangsor vizsgálata alapján a hangszer-típust román átvételnek tartják.⁶²

⁶⁰ Atanaszov 1977: 111.

⁶¹ Dzsudzsev 1975: 38.

⁶² Juhász 2001: 425.

8. kép. Ékvályatos hosszúfurulyán játszó melanéz zenész (Vanuatu). Collaer 1965. nyomán.

A peremfúvós furulyák megfúvás technikájára a Balkánon, Észak- és Kelet-Afrikában, Törökországban és Indiában is jellemző a rézsútartás. Azonban ez nem általános, mert például a kirgiz és a baskír zenészeknél is megfigyelhető, hogy a száj sarkába helyezve, egyenes tartásmóddal szólaltatják meg a hosszú peremfurulyákat. Szintén peremfúvós, de egyenesen tartott, négy-hat ujjnyílásos furulyatípusok a Kaukázus vidékén az abház *acharpyn*, az adzsar *chabán salamuri*, az oszét *uadynz*, az adigei *kamyl*, a cserkesz *sibizga* és a kabard *bzhámi*.⁶³ Mivel az Észak-Kaukázusban élő türk nyelvű balkárok a honfoglalókhöz csatlakozott, bolgár-törökként valószínűsített kabar törzsekkel rokoníthatók, jogosan adódhatna a feltételezés, hogy az általuk használt hosszúfurulya is rokonítható a magyar hosszúfurulyákkal. Fontos kiemelni azonban, hogy pusztán a hasonló játéktechnika alapján még nem biztos, hogy a hangszerek is rokoníthatók egymással. Ráadásul egymástól nagyon távoli népcsoportoknál is megfigyelhető hasonló játékmód annak ellenére, hogy eltérő ajaksíptípusokról van szó. Például a magyar és a kabard hosszúfurulyásokhoz látszólag nagyon hasonló játékmód figyelhető meg Vanuatu melanéz lakóinak hosszú furulyákon játszó zenészeinél, annak ellenére, hogy felépítésüket tekintve a magyar magrés-, a kabard perem-, a melanéziai pedig ékvályatos hosszúfurulya-típus.⁶⁴

A peremfúvós furulyatípusoktól eltérően a magrésfurulya típusoknál egy mag (block) vezeti el a befújt levegőt a hangszer csöve és a szélcsatornanyílás irányába. Amíg az európai magrésfurulyák valószínűsíthetően a nyelv vagy ajakrés furulyából alakulhattak ki, egy a szélcsatornanyíláshoz behelyezett mag alkalmazásával, addig a délkelet-ázsiai magrésfurulyák az ékvályatos típusokból alakulhattak ki, egy az ékvályatot takaró vékony szalag alkalmazásával.⁶⁵ Ilyen maghasítókos, a magrés furu-

⁶³ AMIPIU 1975: 132–182.

⁶⁴ Brauer-Benke 2012: 241–242. ill. Collaer 1979: 187.

⁶⁵ Moeck 1969: 39.

9. kép. Maghasítékos hosszúfurulyán játszó balinéz zenészek. Ni Ketut Sri Laksmi felvétele, Bali, 2007. [https://de.wikipedia.org/wiki/Suling#/media/Datei:09_21_07_GAMBUH_Budakeling_\(2007_%E2%80%94_PICs\)_%E2%80%94_11_gambelan.jpg](https://de.wikipedia.org/wiki/Suling#/media/Datei:09_21_07_GAMBUH_Budakeling_(2007_%E2%80%94_PICs)_%E2%80%94_11_gambelan.jpg)

lyákkal rokonítható típusnak tekinthető a Délkelet-Ázsiában elterjedt *szuling* furulya-típus. A maghasítékkal ellátott *szuling* hosszúfurulya Jáva és Bali gamelánjának egyetlen fúvós hangszere, és Nyugat-Jáván számos kamarazenei együttes része, amelyek rokoníthatóak a mindanaói *szuling* hosszúfurulyával és a nyugat-szumátrai minangkabau népcsoport furulyatípusával, amit *szaluang*-nak neveznek.⁶⁶

A néprajzi analógiák áttekintése arra is rámutat, hogy történeti kapcsolat és morfológiai azonosság hiányában nem lehet pusztán a látszólag hasonló játéktechnika alapján összefüggéseket feltárni. Ezért bár a Magyar Értéktárba történő felvételre való felterjesztésnél az olvasható miszerint: „A kárpát-medence furulyái kisebb eltérésekkel, de interetnikusan is hasonló jellemzőkkel bírnak. Igazi kivételt a hosszúfurugla jelent, annak játékmódja, szerkezetének egyes elemei csak egyes türk népek hagyományos hangszeres zenei kultúrájából köszönnek vissza.”⁶⁷ A hosszúfurulya típusok történeti áttekintése és a morfológiai jellemzőinek vizsgálata, ezt a sokkal inkább ideológiavezérelt, semmint tudományosan megalapozott megállapítást, összességében nem igazolja. Ugyanis a belső-ázsiai török nyelvű népek körében a *peremfúvós hosszúfurulya*

⁶⁶ Sachs 1913: 364.

⁶⁷ <https://www.hungarikum.hu/hu/content/hosszifurugla-n%C3%A9pi-hangszer>

típusok elterjedése a jellemző és a magrésfurulya oszmán török típusai csak a 18. századi klasszikus és katonazenekarok hangszerei hatására alakultak ki.⁶⁸

Mindezek figyelembevételével, összességében megállapítható, hogy a dunántúli magréses hosszúfurulya nem a török eredetű *kavallal*, hanem a lengyel, szlovák és korábban magyar nyelvterületen is elterjedt *három ujjnyílásos hosszúfurulyával* és közvetve a szlovákiai *fujarával* rokonítható. Mert bár a fujarán a basszus blockflöte és a fagott mintájára egy fűvótoldalékot alakítottak ki szint úgy a korábbi formának tekinthető 3 ujjnyílásos hosszúfurulyából fejlődhetett ki, mint a dunántúli hosszúfurulya, amelyen plusz két ujjnyílást alakítottak ki, hogy a 4. és 5. ujjnyíláson játszott vibratóval a dallam záróhangját és kvintjét is díszíteni tudják.⁶⁹ Ami ebből kifolyólag nem hozható történeti kapcsolatba a Balkánon, a Kaukázus térségében, a Közel-Keleten és Belső-Ázsiában elterjedt peremfűvös hosszúfurulya-típusokkal. De még a Délkelet-Ázsiában elterjedt maghasítékos hosszúfurulya típusokkal sem rokonítható, holott azok szerkezetileg hasonlóak. A ritkán alkalmazott többrészes *dunántúli hosszúfurulyáknak* a barokk furulyáknál alkalmazott megoldása szolgálhatott mintául, és nem a bolgár vagy a török *kaval* hasonló megoldásai. Ez utóbbiaknál szintén másolandó példaként szolgálhattak a nyugati hangszerek, mert a 18. századi klasszikus és katonazenekarok hangszerei a török katonai zene hangszereire és ezáltal a népi hangszerekre is kimutatható hatást gyakoroltak.

Irodalom

ALEXANDRU, Tiberiu

1956 *Instrumentele muzicale ale poporului Romin*. Bukarest: ESPL A.

AMIPIU

1975 *Atlas of Musical Instruments of the Peoples Inhabiting the USSR*. Vertkov, K. – Blagodatov, G. – Yazovitskaya, E. (szerk.) Moszkva: Állami Zenei Kiadó.

ANOYANAKIS, Fivos

1979 *Greek Popular Musical Instruments*. Athen: National Bank of Greece.

ATANASZOV, Vergilij

1977 *Szisztematika na bulgarszkite narodni muzikalni insztrumenti*. Szófia

BARÓTI SZABÓ Dávid

1784 *Kisdéd szótár, mely a ritkább magyar szókat az abc rendi szerént emlékeztető versekben előadja*. Kassa: Landerer Mihály.

BÉKEFI Antal

1978 A bakonyi pásztorok zenei élete II. Veszprém: *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 13. 355–437.

BRAUER- BENKE József

2012 A dunántúli hosszú furulya történeti vizsgálata. *Arrabona- Múzeumi Közlemények* 50/1. 235–252. Győr: Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum.

⁶⁸ Picken 1975: 456.

⁶⁹ Juhász 2001: 425.

- 2014 *A népi hangszerek története és tipológiája*. Budapest: BTK Zenetudományi Intézet.
COLLAER, Paul
- 1965 Ozeanien. In: *Musikgeschichte in Bildern I. 1*. Leipzig: Deutscher Verlag für Musik.
CSINÁLOSSI RAVAZDY András
- 1791 *Méhtolmács*. Diószeg.
- DAVIS, Whitney
- 1992 *Masking the Blow. The Scene of Representation in Late Prehistoric Egyptian Art*. Berkeley: University of California Press.
- DOMOKOS Pál Péter
- 1963 Szültü. Egy csángó hangszer. *Ethnographia* 74. 278–282.
- DZSUDZSEV, Sztojan
- 1975 *Bulgarszka narodna muzika*. Szofia: Izdatelsztvo „Muzika”.
- ELSCHEK, Oskár
- 1983 Die Volksmusikinstrumente der Tschechoslowakei. In: *Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente II*. Leipzig: Deutscher Verlag für Musik.
- EMSCHEIMER, Ernst
- 1966 A Finno-Ugric Flute Type? *Journal of the International Folk Music Council* 18. 29-35.
- GRESSMANN Hugo
- 1926 *Altorientalische Texte zum Alten Testament*. Berlin–Leipzig: W. de Gruyter.
- GVADÁNYI József
- 1834 *Méltóságos Gróf Gvadányi József magyar lovas generálisnak Donits András*hoz írt levelei válaszaikkal. Nagyszombat: Cs. L. J. László.
- GYÖRFFY György
- 1972 Az Árpád- kori szolgálónépek kérdéséhez *Történelmi Szemle*, 15/3–4. 261-320.
- HERMAN Ottó
- 1895 *Kis és hosszú furugla készítése*. Ropocs-pusztá/Somogy (kézirat) Etnológiai Archivum 182-F.
- HICKMANN, Hans
- 1961 Ägypten. In: *Musikgeschichte in Bildern.II/1*. Leipzig: Deutscher Verlag für Musik
- JUHÁSZ Zoltán
- 2001 Magyar pásztorfurulyások és hangszereik. In Agócs Gergely (szerk.): *A duda, a furulya és a kanásztülök*. 421–456. Budapest: Planétás.
- JUHÁSZ Zoltán
- 2015 A magyar pásztorok zenei hagyománya. In: Juhász Zoltán (szerk.): *Tanácskozás a pásztorművészetről*. A Magyar Művészeti Akadémia konferenciafüzetek 10. 99–128. Budapest: Magyar Művészeti Akadémia.
- KNIEZSA István
- 1934 A tót és a lengyel költözködő pásztorokodás magyar kapcsolatai. *Ethnographia* 45. 62–73.
- KRAMER, Johannes
- 1986 Das Aromunische In: Günter Holtus- Edgar Radtke (hrsg.): *Rumänistik in der Diskussion. Sprache, Literatur und Geschichte*. 217–247. Tübingen: Gunter Narr.
- LANGDON, Stephen Herbert
- 1932 The Legend of Etana and the Eagle. *Babiloniaca* 12. 1–56.

LENG, Ladislav

1967 *Slovenské l'udové hudobné nástroje*. Pozsony: Vydavateľ'stvo Slovenskej akadémie vied.

MALONYAY Dezső

1911 A Balaton-vidéki magyar pásztornép művészete. In uő.: *A Magyar Nép Művészete* III. 210–240. Budapest: Franklin-Társulat.

MÁTRAY Gábor

1984 *A muzsikának közönséges története és egyéb írások*. Budapest: Magvető.

MNL

1977 *Magyar Néprajzi Lexikon* 1. Ortutay Gyula (főszerk.) Budapest: Akadémiai Kiadó.

MNySz

1862 *A magyar nyelv szótára*. Czuczor Gergely-Fogarasi János (szerk.) Budapest: Athenaeum.

MOECK, Hermann

1969 Typen europäischer Kernspaltflöten. Stockholm: *Studia Instrumentorum Musicae Popularis* 1. 41–73.

NGDMI

1984 *The New Grove Dictionary of Musical Instruments* 2. Sadie Stanley (ed.) 751–752. London: MacMillen Press.

PARNCUTT, Richard

1989 *Harmony: a psychoacoustical approach*. Berlin: Springer.

RASHID, Subhi Anwar

1984 Mesopotamien. In: *Musikgeschichte in Bildern* II/2. Leipzig: Deutscher Verlag für Musik.

RIMMER, Joan

1969 *Ancient Musical Instruments of Western Asia in the British Museum*. London: British Museum.

SACHS, Curt

1913 *Real-Lexikon der Musikinstrumente zugleich ein Polyglossar für das gesamte Instrumentengebiet*. Berlin: Julius Bard.

SÁROSI Bálint

1998 *Hangszerek a magyar néphagyományban*. Budapest: Planétás.

SOKOLI, Ramadan

1958 *Les danses populaires et les instruments musicaux du peuple albanais*. Tirana: Éditions du Comité albanais pour les relations culturelles avec l'étranger.

SULZER, Franz Joseph

1781 *Geschichte des transalpinischen Daciens II*. Wien: Rudolph Gräffer.

SZAMOTA István

1894 *A Schlägli magyar szójegyzék. A XV. század első negyedéből*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

TESz

1967–1976 *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* I–III. Benkő Loránd (főszerk.) Budapest: Akadémiai Kiadó.

Brauer-Benke József

tudományos főmunkatárs

HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet

E-mail: Brauer-Benke.Jozsef@abtk.hu

József Brauer-Benke

An Ethnohistorical Study and Source Criticism of Traditional Long Flutes

Unfortunately, recently some traditional musicians are more and more often formulating ideology-driven reflections, which, ignoring cultural interactions between neighbouring peoples and their interethnic relations, typically look for the origins of Hungarian folk instruments in ancient high cultures. Also, more and more scientifically unverifiable, ideology-driven claims are being read in relation to the long flute-type instruments and their origin. However, a critical examination of historical sources and an overview of ethnographic analogies show that, in the absence of any historical connection and morphological identity, it is not possible to demonstrate proven connections based solely on apparently similar playing techniques. By contrast, a comparative morphological analysis of instruments, which is based on well-documented historical and a sufficient number of recent regional data, and which also takes into account the musical instrument culture of distant peoples and the interethnic relations identified on the basis of the examination of historical sources, can underpin or even exclude the possibility of historical relationships resulting from object morphological matches. Taking all this into account, it can be concluded that the origins of the Transdanubian (Hungary) long duct flute can be traced back to the immediate surroundings of the Carpathian Basin, and not to ancient high cultures. Based on comparative musical instrument typology analyses, it can be stated that the Transdanubian long flute is not related to the kaval of Turkish origin, nor to the various types of Inner Asian end-blown long flutes, but to the long flute type with three fingerholes spread across Polish, Slovakian and, formerly, Hungarian-speaking areas, as well as indirectly to the Slovak fujara. And, despite the fact that the fujara body has been supplemented with a mouthpiece attachment, as on the bass recorder and the bassoon, and, on the Transdanubian long flute, the number of fingerholes has been increased to five with two plus holes, it is still likely that both instruments have evolved from the earlier long flute with 3 fingerholes and a duct type blowing mouthpiece, which can be considered the original proto form. Therefore, overall, the Transdanubian long flute is not related, in terms of instrument typology, to the end-blown long flute types common in the Balkans, the Caucasus region, the Middle East, and in Inner Asia. And, it is different even from the long flute types with apparently similar structural design widely used throughout Southeast Asia.